

Проф. д-р Надежда Николова*

АКАДЕМИК ИВАН СТЕФАНОВ – ЕДИН ЗАБЕЛЕЖИТЕЛЕН УЧЕН НА ХХ ВЕК

През 2019 г. се навършват 120 години от рождението на един от първите видни представители на българската статистическа мисъл със свое място в науката и обществото. Научното наследство на акад. проф. д-р Иван Стефанов е многопластово – от публикации в периодичния печат, съдържащи анализи и оценки по текущата икономика, финанси, демография, до конкретни изследвания, статистическа теория и методология в студии и учебници, които носят и монографично съдържание. Неговите публикации се отличават с ясен и точен аналитичен език. Не по-малко дълбоко и ярко се откроява отношението му към всички, с които работи като преподавател и учен – внимателен, отзивчив, учител в житейско и научно отношение. Изследванията на акад. Стефанов освен с методологичния си принос се отличават и с богатата си предметна изследователска област. Творческите му интереси са разностранни и обхващат редица направления от науката – статистика, икономика, демография, финанси, застрахователно дело, планиране, приложение на математически методи в икономиката.

*

В края на XIX век (3 март 1899 г.) в гр. Варна в многолюдно семейство, водещо началото си от стар котленски род, от който произхожда и Г. С. Раковски, е роден бъдещият класик на българската статистическа наука (школа) Иван Стефанов. След дипломирането си във Варненската гимназия (1919 г.) през есента на 1920 г. той се записва студент в Берлинския университет „Фридрих Вилхелм“ (известен като Хумболтовия университет), където изучава правни и икономически науки със специализация по статистика. Завършва докторантура при световноизвестния статистик проф. Ладислав фон Борткиевич с дисертация на тема „Таблицы за женитбеност за Прусия и Саксония 1910 – 1911“, за която получава научната степен „доктор на държавните науки“ със специалност статистика и политическа икономия (1924 г.). На базата на добрата си математическа подготовка и познаване на съвременните тогава статистици-теоретици (Лексис, Кетле, Майер и др.) се отнася критично към методите за съставяне на таблици за женитбеност, като посочва техните предимства и непълноти.

Завръща се в България (1927 г.), получил солидно статистическо образование в областта на теорията и практическата ѝ приложимост, т.нар. приложна статистика. През периода 1927-1935 г. работи в Главна дирекция на статистиката (ГДС) на нисша длъжност, като няколко пъти е уволняван и възстановяван заради политическа дейност (член на БКП). Активно публикува в периодичния печат (под 15 различни псевдонима) по актуални въпроси, главно от текущия стопански и социален живот. Същевременно от 1935 до 1937 г. д-р Стефанов сътрудничи на Статистическия институт за стопански проучвания при СУ „Св.

* ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Климент Охридски“ като икономист и ръководи част от международно сравнително изследване за икономическото положение на държавите в Дунавския район. През 1936 г. започва преподавателска работа във ВТУ „Д. А. Ценов“, където от 1937 до 1946 г. последователно е доцент и професор, основава първите катедри „Статистика“ и „Застрахователно дело“ и формира курсове от лекции по дисциплините, които преподава.¹ Голям е приносът на акад. Стефанов за българската икономическа наука и в разработването на проблемите на застраховането в България и създаването на специалност „Застрахователно дело“ при ВФСИ „Д. А. Ценов“ (1937-1944).²

По-късно Ив. Стефанов е професор в Софийския университет (1946) и във ВИИ „К. Маркс“ (1952). През 1945 г. става управител на БНБ и под негово ръководство се извършва огромна работа по избягване на стихийната инфлация, заздравяване на паричното дело и изграждане на единна банкова система. През 1946-1949 г. е министър на финансите и осъществява паричната обмяна през 1947 г. С името му е свързан и Заемът на свободата, предназначен за съживяване на икономиката в следвоенния период. Създаването на ДЗИ (1946 г.) е по негова идея. Народен представител е в Шестото Велико народно събрание. През 1947 г. проф. Стефанов е избран за действителен член-академик на БАН.

Той е един от инициаторите за учредяването на първия академичен институт по икономика в България – Икономическия институт на БАН, който през 2019 г. навършва 70 години от създаването си. Първият³ негов щатен директор (1949 г.) е акад. Иван Стефанов. По това време по негова инициатива е създаден и Координационният център за демографски изследвания при БАН. От 1956 до 1963 г. акад. Ив. Стефанов е ръководител на катедра „Статистика“ във ВИИ „К. Маркс“, завежда секция „Статистика и счетоводна отчетност“ в Икономическия институт, която през 1963 г. се реорганизира в секция „Статистика с икономико-математическа лаборатория“, членува в Международния статистически институт, Международния институт за демографски изследвания и Международното дружество за иконометрия. Неговата най-голяма заслуга е в областта на развитието на статистическата наука в България в продължение на половин век.

Богатата и разностранна преподавателска, изследователска и обществена дейност на акад. Стефанов е получила признанието на обществото с високи национални и международни отличия.

*

За младия д-р Иван Стефанов – високообразован икономист и статистик, свободно владеещ няколко езика (немски, френски, руски и английски) десети-

¹ *Статистиката като наука и практика – традиции и съвременни измерения*. Сборник с доклади от конференция, посветена на 80 години обучение по статистика в СА „Д.А. Ценов“-Свищов. Свищов, 20.X.2017, с. 5-21.

² Пак там, с. 6-8, 13.

³ Игов, Н. (2009). За основаването на Икономическия институт и за неговия първи директор – въпроси и уточнения. *Икономически мисъл*, бр. 5, с.108-113.

летието 1930-1940 г. е период, наситен с публикации по животрептящи проблеми в различни периодични издания, които вълнуват българската общественост („Звезда“, „Земеделски проблеми“, „Земеделски обзор“, „Кооперативна трибуна“, „Стопански проблеми“, „Списание на Българското икономическо дружество“ и др.). Преобладаващата част от тях са посветени на българското земеделие, което е доминиращо в икономиката на страната.

В публицистичното творчество⁴ на акад. Стефанов се съдържа много жива и същевременно дълбоко аналитична емпирика. По-специално проблемите, по които пише след завръщането си в България през 1927 г. са: текущата аграрна политика в България през периода на голямата световна криза и след нея и състоянието на българското земеделско стопанство [4, 7, 8, 10, 13, 23, 24, 25]; доходите в българското земеделие [1, 20]; използването на земеделския инвентар [2]; размера на земеделските стопанства и двата пътя на създаване на големи земеделски стопанства [4, 9, 15, 24, 30]. Авторът навлиза все по-дълбоко в проблемите на българското село – класовата диференциация [5, 6, 19], както и конвертирането на дълговете на земеделските стопанства [7]. Същевременно не отминава и проблемите за световната стопанска криза [8] и общото стопанско положение на България [10, 25], като посвещава и немалко публикации на въпроса за кооперативизма в българското село [15, 16, 21, 22, 67]. Публикациите в периодичния печат показват уменията на Ив. Стефанов да наблюдава и да синтезира обобщения за процесите в социално-икономическия живот, отделяйки същевременно същественото от несъщественото. Особено се откроява ерудицията му да обобщава и да извежда заключения от анализа, в които присъства стремежът към обективност, научна добросъвестност и достоверност.

През 1933 г. Иван Стефанов пише специална статия за арендата в България [11], в която разглежда аграрните отношения до Освобождението от турско робство и в новообразуваната държава. Настъпилото класово разслоение сред българските селяни внася изменения и в арендните отношения. Авторът отбелязва: *„Преброяването на земеделските стопанства към 31 декември 1926 г. дава възможност да се изследва арендата у нас, обаче официалната статистика се задоволява с едно крайно шаблонно и несистематично обработване на съответните данни“* [с. 25]. Той обръща внимание, че много по-целесъобразна би била групировката поне според размера, от една страна, на собствената земя и от друга, на наетата. Въз основа на данните от посоченото преброяване Ив. Стефанов прави заключение, че основната маса земеделски стопанства в България са чисто собственически; че по-голямата част от наемателските стопанства са на собственици, които пренаемат по-малко земя, отколкото притежават; незначителен е броят на чисто наемателските стопанства, които използват само наета земя. Авторът стига до извода, че тези данни по своята същност прикриват дълбоката класова диференциация (разслоение),

⁴ Списъкът с пълните заглавия на цитираните тук и по-нататък публикации е даден в края на разработката.

която съществува между наемателските стопанства. Статията е полезна и за съвременните изследвания на арендните отношения в българското земеделие преди всичко с анализа и интерпретацията на данните от преброяването, особено като се вземе предвид, че се разглежда арендата и арендните отношения и в някои други страни – Англия, САЩ, Канада, Франция, Германия, Белгия, Италия и Дания.

*

Особено внимание заслужава периодът след 1933 г., когато се провеждат мащабни социално-икономически анкети и репрезентативни разработки, в които проличава високият професионализъм и далновидност на статистици като К. Попов, О. Н. Андерсон, Д. Мишайков, Г. Данаилов, Пр. Киранов и Ив. Стефанов. В мотивировката на голямата селскостопанска анкета на ГДС от 1934 г., осъществена под ръководството на д-р Ив. Стефанов, е записано, че проучването *„трябва да даде възможност на аграрната икономическа мисъл да проникне дълбоко в структурата, състоянието и условия на развитие на българското селско стопанско, както и в резултатите от неговата дейност“* [12]. Тази анкета има двuasпектно значение: като емпирично изследване и като методология, със своя съвременен модел на извадка – двуфазово, гнездово, районирано репрезентативно наблюдение с изравняване на извадката по странични контролни показатели. Обектът на изследване и основната статистическа единица са същите, както при преброяването от 1926 г. – земеделското стопанство. Цялостната програма на анкетата е разпределена в шест въпросника: (1) общоселски въпросник, съдържащ данни, характеризиращи общите природни, стопански и културни условия, в които се намират стопанствата във всяко анкетирано село; (2) въпросник за обществените земи; (3) въпросник за всяко анкетирано стопанство; (4) въпросник за всяко десето анкетирано стопанство със споменатите подробни сведения; (5) въпросник за домакинствата без земеделско стопанство; (6) лична карта за селскостопанските работници.

Анкетата получава голям отзвук в чужбина, защото е оригинална като методично решение и особено с теоретико-вероятностните основи, върху които е изградена. По това време Ив. Стефанов е завеждащ отдел „Селскостопанска статистика“ в ГДС и взема непосредствено участие, особено с методологични решения – разработва програмата, инструкции, ръководи провеждането, обработката и анализа на огромната маса от данни. Той остава на тази длъжност до 1936 г., след което започва преподавателска дейност във ВТУ „Д. А. Ценов“-Свищов, където е хабилитиран като доцент, без да прекъсва връзките си с ГДС.

*

През периода 1937-1940 г. в Свищов в Годишника на Висшето търговско училище са написани и отпечатани едни от най-важните в методологично отношение трудове на проф. д-р Иван Стефанов: „Земеделската статистика в България: методологична студия“ (1938); „Обща теория на статистиката“ (1938) – един от първите систематизирани университетски курсове по теория на статис-

тиката с монографичен акцент; „Методика на промишлените преброявания в България, част I“ (1939); „Методика на индустриалната статистика в България, част II“ (1940). Особено внимание заслужава академичната реч „Нови схващания върху теоретичната статистика“, произнесена на 15 май 1940 г. на тържествено събрание във ВТУ „Д. А. Ценов“, която е задълбочен критичен преглед и интерпретация на гледищата на известни учени (на някои от които като Л. Борткевич авторът е и съвременник, и ученик) от различни европейски страни за същността на статистиката като наука и практика, за статистическия метод и неговите особености – проблеми, които и днес вълнуват изследователите от най-различни научни области. Цялата академична реч показва широтата на познанията на проф. Стефанов на европейската статистическа наука и каква е необходимостта от статистически данни за качествено държавно управление – „от достатъчно пълни и достатъчно точни статистически данни“ [31, с. 37].

Публикациите му в Годишника на ВТУ – Свищов са първите научни трудове, в които са поставени въпроси с кардинално значение за научната статистическа мисъл в България. С присъщата си задълбоченост, прецизност, аналитичност, точност на мисълта и ясен делови езиков стил той представя теорията и практиката на българската статистика в довоенния период – целия път от навлизането на първата специална статистическа техника у нас още през 1912 г. до внедряването на електронноизчислителната техника [57, 63].

Постоянен е интересът на акад. Стефанов и към демографската проблематика [68, 64]. Тук трябва да се посочи голямата монография „Демография на България“ (1974), с авторски колектив под неговото ръководство. Изследването на демографските процеси е извършено със съвременни статистико-математически методи. В главата за миграцията, написана от акад. Стефанов, се откроява голямата дълбочина на проникване в този демографски процес.

*

Като учен акад. Стефанов работи и публикува главно по проблеми от областта на теория на статистиката, демографията, единната система на социална информация и приложението на статистико-математическите методи при изучаването на икономическите и социалните процеси. Необходимо е да се подчертае, че в трудовете му се съдържат редица *оценки* за българската статистика. Те са полезни за поколенията статистици, защото са направени от учен и общественик, който непосредствено познава статистическата наука и практика на европейските държави от началото на XX век, както и тези в България в един полувековен период. От позициите на непосредствен участник в дейността на българската държавна статистика през 1962 г. той публикува студията „За наследството на българската държавна статистика“ и посочва в какви направления е полезно да се познава това наследство [51, с. 424-435]. По-късно през 1977 г. с присъщата си ерудиция и стил очертава основните жалони в развитието на българската държавна статистика [69]. Заслужава внимание оценката му за първия „Статистически годишник на България за 1909 г.“,

издаден през 1910 г., и за публикуването на „Ежемесечни статистически известия“ (1908 г.) като *„много добре съставени още от самото начало, даже в сравнение с подобни публикации в страните с развита за онова време държавна статистика (с. 5). В тази статия особено актуално звучене има мисълта, че „съвременните потребности на социалното управление изискват ново качество съвременност на статистическата информация“ и че „динамичността на обществения живот прави все по-необходима текущата информация за непосредствено осъществяване на обратната връзка“.* Още по-актуално е становището му, че *„нашите представи сега винаги разделят напълно управлението и статистиката, а трябва да свикнем с виждането на тяхната непосредствена връзка“ (с.15).* Същевременно акад. Стефанов обръща внимание, че *„никой никога не бива да се увлича по миражи, защото от такова увличане ще пострада не само той, но и делото, на което служи или иска да служи“*, и че *„такава всеобхватна и сложна система, каквато е човешкото общество, а то от своя страна е подсистема на цялостната природа, ще може да се кибернетизира изведнъж или в къс срок. Това е работа, която изисква десетилетия, дори век“ (с. 5).*

Тези трудове са особено значими, защото излизат от перото на изследовател, добре познаващ съвременната социално-икономическа действителност.

*

Акад. Иван Стефанов се откроява като учен, който задълбочено анализира данните и синтезира статистическа информация като високообразован икономист, а когато акцентира върху статистическата методология и методичните решения, в същия момент вплита в тях съответната икономическа теория и методология. В неговото научно творчество тези две страни вървят паралелно, допълват се и с това обогатяват оценките на статистическата наука и методологията на статистическите изследвания.

Научното наследство на акад. Стефанов е не само неизчерпаем източник на знания за развитието на статистическата наука в България, но съдържа и познания, полезни и необходими на съвременното информационно общество и през XXI век. Пълната библиография на неговите научни трудове показва богатството и дълбочината на изследователската и преподавателската му дейност, особено начина на използване на инструментариума на икономическата и статистическата наука при решаване на сложни проблеми в съвременната икономика и управление [52, 53, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66, 70].

Не по-малка е заслугата на акад. Иван Стефанов за издигане на статистическата култура в обществото. Академичната му реч на 15 май 1940 г. не случайно започва с думите: *„Една от най-съществените характеристики на културното развитие на човечеството през последното столетие е несъмнено разрастването на статистическата практика и задълбочаването на статистическото познание“ [31, с. 37].*

И днес научните трудове и публикации на акад. Иван Стефанов не са загубили своята актуалност и научно значение, защото, първо, излизат от перото

Академик Иван Стефанов – един забележителен учен на XX век

на отличен изследовател – статистик и икономист, познавач на съвременността в Европа (теория и практика) и второ, с присъщата задълбоченост, аналитичност и критичност са представени теорията и практиката на българската статистика.

За всяка наука познаването и използването на научното наследство на нейните класици от национален и световен мащаб е важен и едновременно с това труден проблем. В това отношение особено ценни са теоретичните обобщения и интерпретации на класиците в българската статистическа научна мисъл, работили и творили през целия XX век.

Академик Иван Стефанов умира на 11 октомври 1980 г. в София.

*Избрани научни трудове от библиографията на акад. Иван Стефанов по проблеми на статистиката, икономиката, финансите и демографията в хронологичен ред.*⁵

1. Върху доходите на българското земеделие. *Наковалня*, 1928, № 153, с. 4-6.
2. Въвеждане и използване на земеделския инвентар (една повелителна длъжност на българската земеделска кооперация). *Кооперативен подем*, 1930, № 3, с. 65-78.
3. Банковият капитал в България. 1. Развитие до войните. 2. Развитие след войната. Концентрация. 3. Финансов капитал – срастване с индивидуалния и търговски капитал. Чуждестранни капитали. *Звезда*, 1932, № 13, с. 601-608; 1933, № 16, с. 722-731; 1933, № 17, с. 775-782.
4. Двата пътя за създаване на крупни земеделски стопанства. *Земеделски проблеми*, 1932, № 9-10, с. 2-9.
5. Класовата диференциация в българското село. *Земеделски проблеми*, 1932, № 6, с. 3-9.
6. Класовото разслоение в българското село. *Земеделски проблеми*, 1932, № 7-8, с. 10-15.
7. Още за конвентиране дълговете на земеделските стопани. *Земеделски проблеми*, 1932, № 2, с. 9-17.
8. Световната земеделска криза. *Земеделски проблеми*, 1932, № 1, с. 2-8.
9. Бележки върху насоките за развитие на българското селско стопанство. – *Земеделски обзор*, 1933, № 1, с. 2 – 11.
10. Зърненият монопол. *Земеделски обзор*, 1933, №4, с. 65 - 75.
11. Арендата в България – *Звезда*, 1934, № 17, с. 523-531.
12. План, подготовка и организация на първата селскостопанска анкета в България през 1934 година. *Статистически известия*, 1934, № 8, с. 398-411.
13. Финансовото положение и финансовата политика на общините. *Звезда*, 1934, № 12, с. 370-373.

⁵ Вж. пълната библиография в Сто години от рождението на акад. Иван Стефанов (1999). С.: АИ „Марин Дринов“, с. 121-142.

14. Върху структурата и източниците на финансовото стопанство в България. *Трудове на СИСП при СДУ*, 2-3, 1935, с. 176-240.
15. Една основна проблема на аграрната политика: За кооперирането на земеделските стопанства в България. *Стопански проблеми*, 1936, № 1, с. 4-13.
16. Към нови задачи на селските популярни банки. *Списание на Съюза на народните кооперативни банки*, 1936, № 7, с.15-18.
17. Приходният бюджет на държавата. *Списание на Съюза на популярните банки*, 1936, № 10, с. 1-10.
18. Селскостопанските материали в българската индустрия. *Трудове на СИСП при СДУ*, 1936, с. 33-78.
19. Социално-икономическа структура на българското село. *Стопански проблеми*, 1936, № 4, с. 153-159.
20. Цените на земеделските и индустриални произведения и реалния доход на земеделските стопани в България. *Списание на Главна дирекция на статистиката*, 1936, № 1, с. 25-42.
21. Междukoоперативно сътрудничество. *Списание на Съюза на народните кооперативни банки*, 1937, № 5, с. 208-210.
22. Обхватът на българската кооперация. *Списание на Съюза на популярните банки*, 1937, № 6, с. 1-16.
23. Производство, пазар и потребление. *Стопански проблеми*, 1937, №3, с. 99-104.
24. Селото и градът в специалните земеделски и други кооперации. *Списание на Съюза на народните кооперативни банки*, 1937, № 1, с. 24-26.
25. Външната търговия на България след войните. *Трудове на Статистическия институт за стопански проучвания при Софийския държавен университет*, 1938. (Отд. отпечатък С.: Полиграфия, 1939, 117 с.)
26. Земеделската статистика в България: методологическа студия. *Годишник на ВТУ „Д.А. Ценов“ - Свищов*, 1936-1937, 1938, с. 3-207.
27. Обща теория на статистиката. *Годишник на ВТУ „Д. А. Ценов“ - Свищов*, 1938 (на правата на ръкопис).
28. Статистика на горите 1934/1935. *Списание БИД*, 1938, № 1, с. 75-79.
29. Методика на промишлените преброявания в България: (част 1). *Годишник на ВТУ „Д. А. Ценов“ - Свищов за 1937-1938*, 1939. (Отд. отпечатък С.: Одеон, 1940, 112 с.).
30. Кооперативно земеделие. *Списание на Съюза на народните кооперативни банки*, 1940, № 2-3, с. 57-58.
31. Нови схващания върху теоретичната статистика (акад. реч на тържествено събрание, 15 май 1940 г.). *Годишник на ВТУ „Д. А. Ценов“ - Свищов за 1939-1940*, 1940, с. 37-53.
32. Методика на индустриалната статистика в България (част 2). *Годишник на ВТУ „Д. А. Ценов“ - Свищов за 1939-1940*, 1940, с. 1-164. (Отд. отпечатък С.: Одеон, 1941, 166 с.)

33. Статистика на осигурителното дело. *Списание на БИД*, 1942, №8, с. 501-519.
34. Статистика на обществените осигуровки в България. *Економист*, 1943, № 2 -3, с. 153-170.
35. Животоосигуряването в България. – *Годишник на ВТУ „Д. А. Ценов” - Свищов за 1942-1943, 1944*, с. 16-289.
36. Народният заем. *Съвременник*, 1945, № 3, с. 93-100.
37. Стопанското и финансово положение на страната. *Икономически проблеми*, 1945, №1, с. 17-28.
38. Финансовите затруднения на България. *Икономически проблеми*, 1945, № 2, с. 82-89.
39. Стопанско и финансово възстановяване и развитие на НР България. Реч, произнесена пред Великото Народно събрание. С., 1946, 47 с.
40. Бюджетът на държавата за 1947 г. *Ново време*, 1947, с. 105-118.
41. Национализацията на банковото дело. *Сп. БИД*, 1947, № 9-10, с. 624-634.
42. Същност и задачи на Държавния застрахователен институт. С.: ДЗИ, 1947, 40 с.
43. Национализация на частните банки и реорганизирането на банковото дело у нас, 1948. *Пари и кредит*, 1948, № 1, с. 4-16.
44. Предстоящите задачи на единната банкова система. *Пари и кредит*, 1948, № 3, с. 3-14.
45. Държавният застрахователен институт пред Народното събрание. Речи – София. ДЗИ, 1949, 132 с. Застрахователна библиотечка № 1. Съавторство с И. Бояджиев и др.
46. За новите статистически публикации. *Икономическа мисъл*, 1957, № 6, с. 37-53.
47. Статистическо обхващане на териториално разположение. *Статистика*, 1958, № 6, с. 13-18.
48. Ценни данни за нашето животновъдство. *Икономическа мисъл*, 1958, № 2, с. 87-90.
49. Социалистическото натрупване и капиталовложенията в НР България. С.: БАН, 1959, с. 125-166.
50. Теория на статистиката (съавт. Ан. Ю. Тотев). С.: Наука и изкуство, 1960, 647 с.
51. За наследството в българската държавна статистика. *Известия на ВФСИ - Свищов*, 1962, № 4, с. 413-438.
52. Капиталните вложения на НР България. *Трудове на ВИИ „К. Маркс“*, 1964, с. 195-253.
53. Първото съвещание в България по приложение на математиката в икономиката. *Списание на БАН*, 1964, № 3, с. 78-93.
54. Финансовата политика на Народна република България при полагане основите на социализма. *Финанси и кредит*, 1964, № 8, с. 3-15.

55. Проблеми на координацията на научните изследвания. *Ново време*, 1966, № 11, с. 41-48.
56. Икономическо развитие и структурни промени в народното стопанство на НРБ. *Икономическа мисъл*, 1967, № 1, с. 57-63.
57. Икономика и кибернетика. В: *Икономика, математика и кибернетика*. Варна: Държ. изд., 1969, с. 27-36.
58. Основни проблеми на единната система за социална информация. *Статистика*, 1969, № 4, с. 32-50.
59. Перспективи на научната информация. В: *Проблеми на наукознанието*. Наука и изкуство, 1970, с. 37-59.
60. Състояние и проблеми на координацията на научните изследвания. В: *Проблеми на наукознанието*. Наука и изкуство, 1970, с. 392-405.
61. Към автоматизирана система на оптимално планиране и управление. *Ново време*, 1971, № 4, с. 50-52.
62. Социална информация и автоматизирано управление. *Икономическа мисъл*, 1971, № 4, с. 10-13.
63. Основни организационни проблеми на автоматизираната система за планиране и управление на народното стопанство. В: *Оптимално планиране и управление на народното стопанство*. Варна, 1972, с. 35-49.
64. Миграция. В: *Демография на България*. С., 1974, с. 187-279.
65. Националното богатство на НР България (съавт. Б. Балинов и др.; Иван Стефанов - гл. ред.). С., 1975 (Икономика на България, Т. 4).
66. Развитие на търговията между социалистическите и капиталистическите страни. В: *Икономическите отношения Изток-Запад: Проблеми и перспективи*. С., 1976, с. 85-101.
67. Уникалният характер на българските кооперации. *Народна кооперация*, 1976, № 9, с. 3-5.
68. Демографски проблеми в НР България. *Списание на БАН*, 1977, № 1, с. 59-69.
69. Основни жалони в развитието на българската държавна статистика. *Статистика*, 1977, № 1, с. 3-19.
70. Основные вехи в развитии болгарской государственной статистики. В: *Теоретические и методологические проблемы статистики*. Москва, 1979, с. 8-29.